

СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО І МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ

УДК 339.564.2

DOI: <https://doi.org/10.32782/easterneurope.33-3>

ПЕРСПЕКТИВИ ТОРГОВЕЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ СПІВПРАЦІ УКРАЇНИ З ДЕРЖАВАМИ БЛИЗЬКОГО СХОДУ

PROSPECTS OF TRADE AND ECONOMIC COOPERATION BETWEEN UKRAINE AND THE MIDDLE EAST COUNTRIES

Дугінець Г.В.

доктор економічних наук,
професор завідувач кафедри світової економіки,
Київський національний торговельно-економічний університет

Павлишина К.І.

магістр,
Київський національний торговельно-економічний університет
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8090-3610>

Duhinets Hanna, Pavlyshyna Kateryna

Kyiv National University of Trade and Economics

У статті наведено результати ідентифікації перспектив торговельно-економічної співпраці України з державами Близького Сходу. Обґрунтовано, що формування ефективних відносин з країнами регіону відбувається в конкурентних умовах, оскільки близько половини експорту країн Близького Сходу припадає на розвинені країни Європи та Азії. Проаналізовано динаміку основних показників зовнішньої торгівлі, географічну структуру експорту України у середньому за 2016–2020 рр. Отримано висновок щодо превалювання в українському експорті країн Азії та ЄС, що було спричинено впливом політичних факторів та війною на Сході. Визначено тенденції динаміки обсягів та структури експорту/імпорту України до країн Близького Сходу за цей період. Обґрунтовано, необхідність акцентувати увагу на обґрунтуванні програми довгострокового економічного та науково-технічного співробітництва.

Ключові слова: зовнішня торгівля, експорт, імпорт, країни Близького Сходу, торговельно-економічна співпраця.

В статті представлені результати ідентифікації перспектив торгово-економічного співробітництва України з державами Близького Сходу. Обґрунтовано, що формування ефективних відносин з країнами регіону відбувається в конкурентних умовах, оскільки близько половини експорту країн Близького Сходу припадає на розвинені країни Європи та Азії. Проаналізовано динаміку основних показників зовнішньої торгівлі, географічну структуру експорту України в середньому за 2016–2020 рр. Отримано висновок щодо превалювання в українському експорті країн Азії та ЄС, що було спричинено впливом політичних факторів та війною на Сході. Визначено тенденції динаміки обсягів та структури експорту/імпорту України до країн Близького Сходу за цей період. Обґрунтовано, необхідність акцентувати увагу на обґрунтуванні програми довгострокового економічного та науково-технічного співробітництва.

Ключевые слова: внешняя торговля, экспорт, импорт, страны Близького Востока, торгово-экономическое сотрудничество.

The article identifies prospects for trade and economic cooperation between Ukraine and the Middle East. It is shown that in the second quarter of the XXI century, the tendency to deepen international cooperation in order to effectively use a country's export and production potential is emerging. It is determined that the state's trade policy is primarily a manifestation of political and economic instruments of its foreign economic relations, so Ukraine should actively enter into liberalization of bilateral and multilateral agreements, including with the Middle East. It

is substantiated that the formation of effective relations with that region's countries takes place in a competitive environment, as about half of the exports of the Middle East are to developed countries in Europe and Asia. The dynamics of the main indicators of foreign trade and the geographical structure of Ukraine's exports on average in the 2016–2020 period are analyzed. The tendencies of dynamics of volumes and structure of export / import of Ukraine to the countries of the Middle East for this period are assessed. It is concluded that in the medium term, trade liberalization has significant potential to increase Egyptian and Turkish imports to Ukraine, as well as Ukrainian exports to Egypt, Turkey and the United Arab Emirates. The necessity to emphasize the substantiation of the program of long-term economic and scientific-technical cooperation is shown. It is also necessary to study the possibilities of free trade zones, preferential regimes of industrial zones, intermediary opportunities and potential of some influential Arab countries to promote and consolidate in other markets, as well as promising forms of promoting most traditional Ukrainian goods in the Middle East.

Key words: foreign trade, export, import, Middle East countries, trade and economic cooperation.

Постановка проблеми. Сучасні зовнішньополітичні відносини країн характеризуються значним динамізмом та підвищенням взаємозалежності держав, як наслідок, активізацією двосторонніх міжнародних відносин. Актуальною є тенденція до поглиблення співпраці в різних сферах між акторами на міжнародній арені. Важливість цих процесів для української економіки обмовлено передусім тим, що метою ефективного використання експортного та виробничого потенціалу країни необхідним є освоєння нових ринків збуту, в тому числі країн Близького Сходу. Зазначимо що, близько половини експорту країн Близького Сходу припадає на розвинені країн Європи та Азії, тому формування ефективних відносин з країнами регіону відбувається в конкурентних умовах. Також треба враховувати наявність значної кількості політичних, економічних та соціальних проблем в регіоні, що в свою чергу не знижує перспективність поглиблення взаємовідносин з Україною. З урахуванням зазначеного в другій чверті XXI ст. питання поглиблення співпраці у торговельно-економічній сфері з країнами Близького Сходу залишається доволі актуальним.

Аналіз останніх досліджень і публікації. Провідні наукові школи сформували достатньо широкий термінологічний апарат до визначення напрямів та інструментів стимулювання торговельно-економічного співробітництва країн, за допомогою якого можливо змінити галузеву структуру господарської системи держави з метою досягнення економічного зростання, заснованого на оптимізації механізмів господарювання та продуктивності праці. Питання ефективності міжнародної торговельно-економічної співпраці також регулярно досліджується фахівцями Міжнародного валютного фонду, Світового банку, низки аналітичних центрів США та країн Західної Європи. У зарубіжній літературі дослідженню економічного розвитку країн Близького Сходу присвячено праці багатьох вчених М. Abdouli та S. Hammani [10], В. Muhammad [15]. Також серед наявних напрацювань слід виокремити групу досліджень щодо взаємозв'язку економічного розвитку та політичних реформ, а також інституційної підтримки зовнішньої тор-

гівлі, а саме В. L. Glasser, [11], В. Metcalfe та F. Mimouni, [13], В. Milton-Edwards [14].

Що стосується вітчизняних вчених, то більшість праць присвячено визначенню як проблем та можливих напрямів співробітництва українських підприємств у торговельно-економічній сфері з країнами Близького Сходу [1; 4; 5; 12], так і дослідженню співробітництва у конкретних сферах (див. наприклад [8; 9]).

Не заперечуючи вагомий внесок існуючих напрацювань в обраній площині дослідження, зазначимо відсутність чітких обґрунтувань напрямів та практичних рекомендацій щодо удосконалення співпраці України з державами Близького сходу в торговельно-економічній сфері в турбулентних умовах розвитку світового господарства у другій чверті XXI ст. Отже метою дослідження є ідентифікація перспектив торговельно-економічної співпраці України з державами Близького сходу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Макроекономічна політика держави щодо розвитку зовнішньої торгівлі України є важливим фактором створення передумов макроекономічного зростання та підвищення матеріального добробуту нації. Слід зазначити, що будь-яка модель зовнішньоторговельної політики має базуватися на певних теоріях міжнародної торгівлі, а центральним питанням для кожної держави є вибір тієї моделі, яка буде здатною забезпечити ефективне зростання. Торговельна політика держави є перш за все проявом політичних та економічних інструментів її зовнішньоекономічних відносин, тому Україна має активно входити в лібералізаційні двосторонні та багатосторонні угоди. Зростання експорту, що в свою чергу приносить валюту в країну, більше інвестицій та найголовніше – країна стане більш конкурентоспроможною країною. Динаміку показників зовнішньої торгівлі України наведено на рис. 1. Можна відмітити, що упродовж 2016–2019 р. спостерігається тенденція до поступового зростання від'ємного сальдо зовнішньої торгівлі за рахунок перевищення імпорту над експортом.

Як свідчить аналіз динаміки частки зовнішньоторговельного обороту (ЗТО) в обсягах ВВП України (рис. 2), за період з 2016 по 2020 рік характерною була спадна тенденція у співвід-

ношенні ЗТО до ВВП України. З одного боку це є індикатором того, що все більша частина ВВП формувалася за рахунок внутрішнього ринку та внутрішнього споживання. З іншого боку, очевидним є факт зниження ролі зовніш-

ньої торгівлі як чинника економічного розвитку України.

При цьому, характерним було зниження як частки імпорту, так і експорту по відношенню до ВВП (рис. 3).

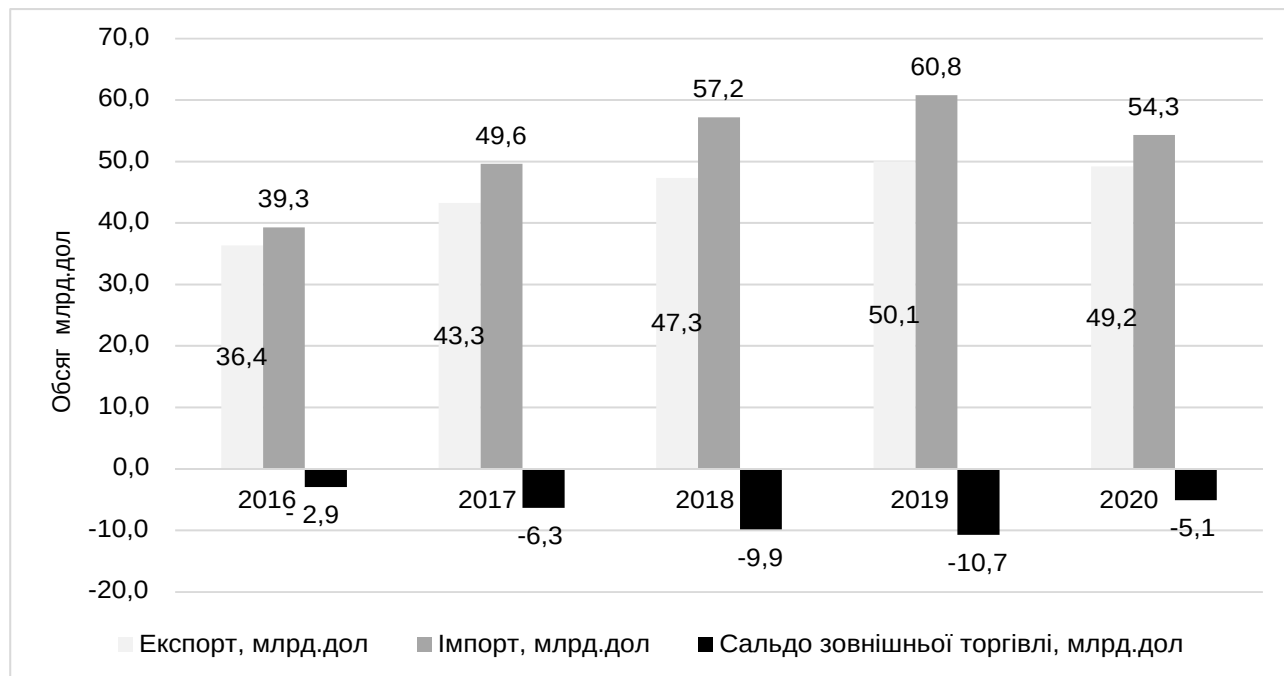

Рис. 1. Динаміка показників зовнішньої торгівлі України у 2016-2020 рр., млрд. дол. США

Джерело: складено авторами на основі [3]

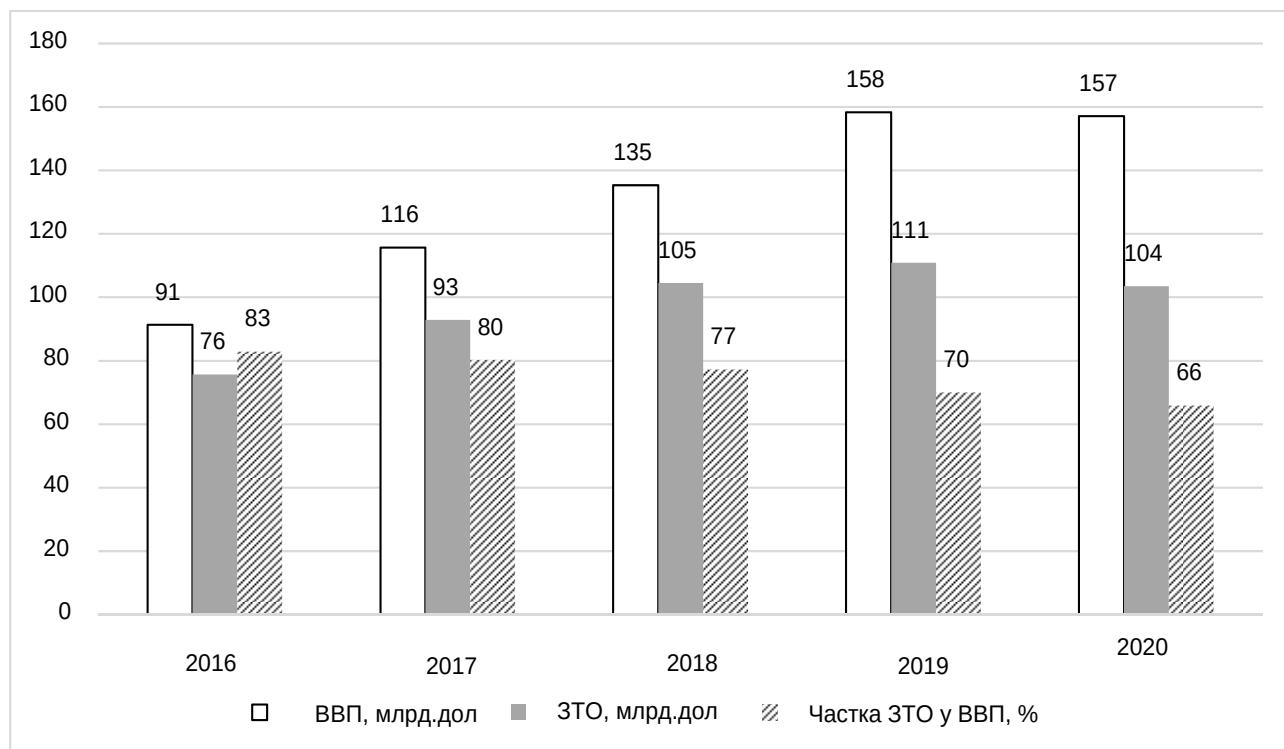

Рис. 2. Частка ЗТО в ВВП України у 2016-2020 рр., %

Джерело: складено авторами на основі [3]

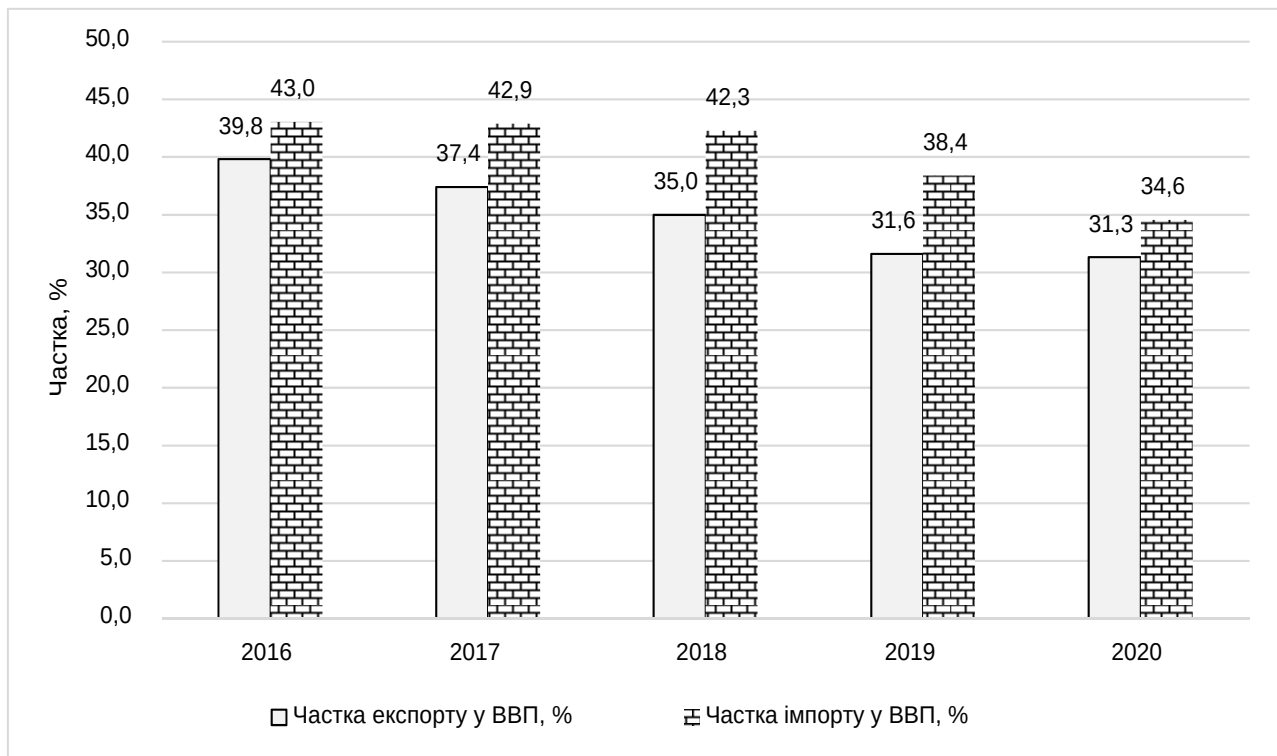

Рис. 3. Частка імпорту та експорту у ВВП України у 2016-2020 р., %

Джерело: складено авторами на основі [3]

Важливо також охарактеризувати географічну структуру експорту України в середньому за 2016-2015 роки (рис. 4).

Можна відмітити тенденцію до превалювання в ній ринку країн Азії та ЄС. В сукупності на ці ринки припадало 78% від загального обсягу експорту з України. Важливо відмітити факт значного зниження в обсягах експорту частки країн СНД. Якщо у 2010 році на ці країни припадало близько 33% від обсягу вітчизняного експорту, то у 2016-2020 рр. – не більше 10%. Зміна географічного вектору розвитку зовнішньої торгівлі було спричинена впливом політичних факторів та війною на Сході.

Для досягнення мети дослідження, слід зосередити увагу на аналізі показників економічної взаємодії між Україною та країнами Близького сходу, зокрема на зовнішній торгівлі. Тому надалі досить важливо проаналізувати показники зовнішньої торгівлі України з державами Близького Сходу. У табл. 1 наведено динаміку обсягів експорту України до наведеної групи країн за 2016-2020 рр.

Важливо також проаналізувати структуру експорту України до країн Близького Сходу (див. рис. 5). Як можемо бачити зі статистичних даних, у 2020 році найбільшу частку в українському експорті займали такі країни як Ізраїль (7,1%), Єгипет (20,3%), Ірак (7,5%), Туреччина (30,6%), Об'єднані Арабські Емірати (5,5%). В цілому на наведені країни припадало 71,1%

від загального обсягу експорту до регіону Близького Сходу, а 28,9% припадало на решту країн.

Надалі варто проаналізувати показники імпорту України з країн Близького Сходу (табл. 2).

Важливо також проаналізувати структуру імпорту в Україну з країн Близького Сходу (рис. 6).

У середньостроковій перспективі лібералізація торгівлі має значний потенціал для збільшення єгипетського та турецького імпорту в Україну. У той же час все ще існують значні можливості для зростання імпорту з Ізраїлю, Ірану та Лівану в Україну, але це потребує покращення транспортного сполучення та логістики між країнами. Можливості істотного збільшення імпорту з інших країн будуть вкрай обмежені через погану кореляцію між їхнім поточним експортним профілем та імпортним профілем України.

Значний інтерес, з точки зору інвестиційної політики, становлять найбільш активні шість країн Близького Сходу, до яких варто віднести Ізраїль, Йорданію, Об'єднані Арабські Емірати, Ліван, Саудівську Аравію та Сирійську Арабську Республіку. Україну цікавлять інвестування в харчову, гірничодобувну, переробну, хімічну та нафтохімічну промисловість, деревообробку, машинобудування, сільське господарство, будівництво, торгівлю, транспорт, фінансову діяльність, в операції з диверсифікації джерел сільськогосподарської продукції.

Тому для збереження та зміцнення економічних позицій України необхідно докласти

Таблиця 1

**Динаміка обсягів експорту України до країн Близького Сходу за 2016–2020 рр.,
млн. дол. США**

Країна	Роки					Відхилення за 2016–2020 рр.		Відхилення за 2019–2020 рр.	
	2016	2017	2018	2019	2020	Абс., млн. дол.	Відн., %	Абс., млн. дол.	Відн., %
Ізраїль	488,6	604,6	580,0	620,1	563,5	75,0	15,3	-56,6	-9,1
Ірак	374,4	479,2	644,1	584,4	597,6	223,2	59,6	13,2	2,3
Іран	705,2	552,6	433,1	214,7	258,8	-446,3	-63,3	44,1	20,5
ОАЕ	277,6	384,5	486,2	525,9	439,1	161,5	58,2	-86,8	-16,5
Бахрейн	5,2	4,7	14,4	12,4	8,2	3,0	57,3	-4,2	-33,8
Єгипет	2266,5	1831,3	1556,9	2254,1	1617,8	-648,7	-28,6	-636,3	-28,2
Ємен	0,0	31,8	114,2	136,7	172,7	172,7		36,0	26,3
Йорданія	144,5	153,8	158,5	167,9	181,1	36,5	25,3	13,1	7,8
Катар	12,4	42,3	59,9	74,9	131,6	119,2	958,5	56,7	75,7
Кувейт	0,0	20,3	15,1	34,7	0,0	0,0		-34,7	-100,0
Ліван	338,5	427,0	404,8	372,1	327,3	-11,2	-3,3	-44,8	-12,0
Оман	51,9	34,0	59,1	79,5	85,3	33,4	64,4	5,8	7,3
Палестина	14,6	21,8	24,2	0,0	0,0	-14,6	-100,0	0,0	
Саудівська Аравія	592,9	517,2	749,0	744,4	719,0	126,2	21,3	-25,3	-3,4
Туніс	235,8	289,6	392,0	362,6	414,8	179,0	75,9	52,2	14,4
Туреччина	2049,1	2519,1	2352,4	2619,0	2436,3	387,2	18,9	-182,8	-7,0
Разом	7557,1	7913,9	8043,9	8803,5	7953,2	396,0	5,2	-850,3	-9,7

Джерело: складено авторами на основі [3]

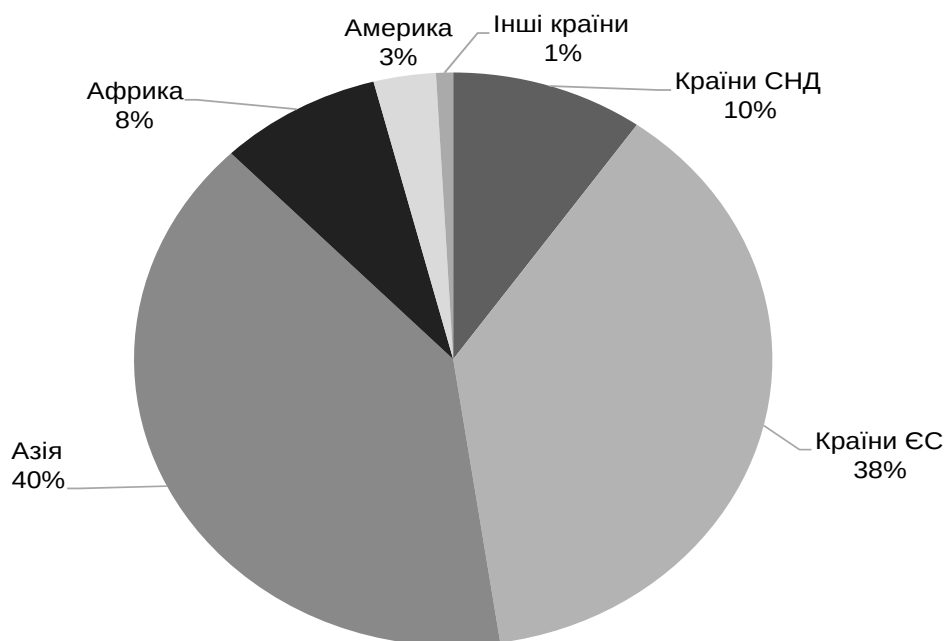

Рис. 4. Географічна структура експорту України у середньому за 2016–2020 рр., %

Джерело: складено авторами на основі [3]

серйозних зусиль щодо зміни структури експорту товарів та послуг на Близький Схід, переорієнтації на високотехнологічну продукцію та нарощування експорту науково-технічних, інженерно-інформаційних, освітніх та інших послуги.

У цьому плані дуже перспективною є продукція аерокосмічної галузі, машинобудування та суднобудування. Необхідно також вивчити можливості зон вільної торгівлі, преференційні режими промислових зон, посередницькі можливості та

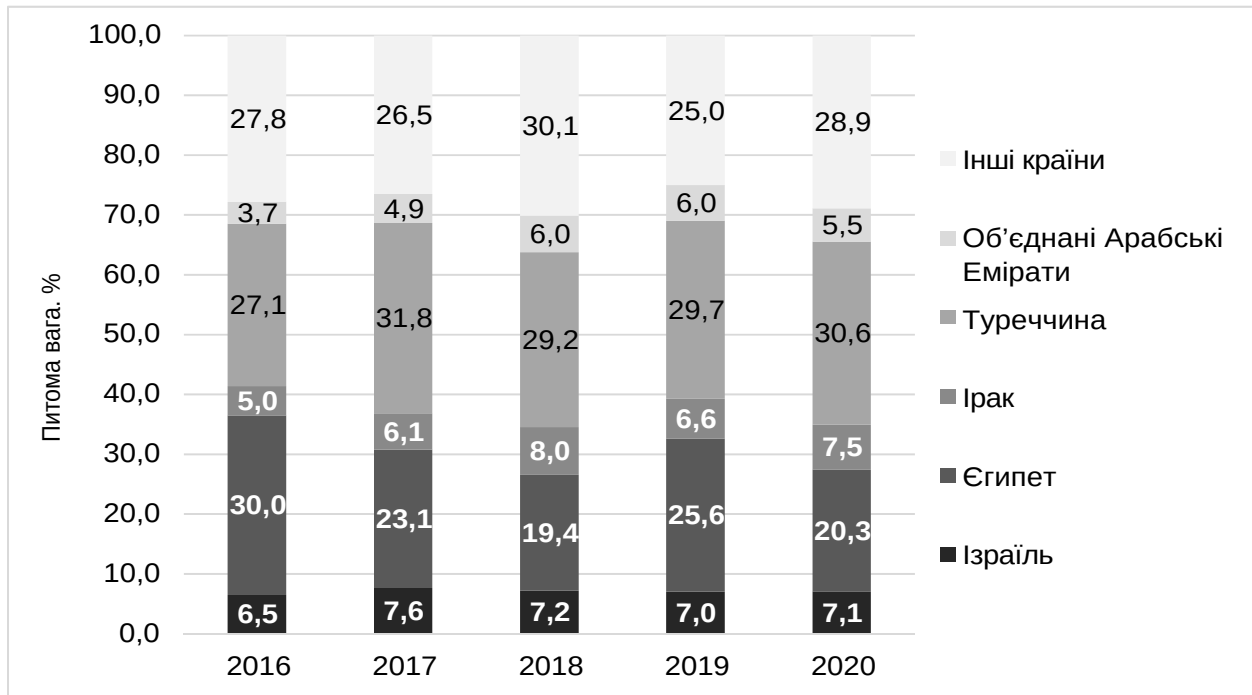

Рис. 5. Структура експорту України до країн Близького Сходу за 2016–2020 рр., %

Джерело: складено авторами на основі [3]

Таблиця 2

Динаміка обсягів імпорту України до країн Близького Сходу за 2016–2020 рр., млн.дол. США

Країна	Роки					Відхилення за 2016–2020 рр.		Відхилення за 2019–2020 рр.	
	2016	2017	2018	2019	2020	Абс., млн. дол	Відн., %	Абс., млн. дол	Відн., %
Ізраїль	184,8	167,9	212,6	206,7	171,0	-13,8	-7,5	-35,7	-17,3
Ірак	0,0	0,2	0,0	0,1	0,3	0,3		0,2	375,4
Іран	40,0	70,1	53,9	49,0	48,2	8,3	20,7	-0,7	-1,5
ОАС	63,3	59,4	79,2	80,5	61,0	-2,3	-3,6	-19,6	-24,3
Бахрейн	0,1	0,1	0,3	0,3	0,4	0,3	389,9	0,1	25,6
Єгипет	48,7	77,0	96,8	113,1	80,9	32,2	66,1	-32,2	-28,5
Ємен	0,0	0,2	1,1	2,0	0,2	0,2		-1,8	-89,4
Йорданія	9,1	9,3	13,4	19,7	6,1	-2,9	-32,4	-13,5	-68,9
Катар	26,3	11,2	8,4	7,3	7,5	-18,7	-71,3	0,2	2,7
Кувейт	0,0	1,7	5,2	8,1	0,0	0,0		-8,1	-100,0
Ліван	1,1	2,3	2,8	3,1	4,3	3,2	297,8	1,1	36,3
Оман	1,7	5,2	7,1	9,6	22,5	20,8	1206,1	12,9	133,6
Палестина	0,0	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0	-100,0	0,0	
Саудівська Аравія	139,4	182,9	186,9	174,9	101,9	-37,5	-26,9	-73,0	-41,7
Туніс	13,9	12,7	23,6	19,0	12,9	-1,0	-7,0	-6,1	-31,9
Туреччина	1098,6	1262,5	1714,3	2355,4	2418,8	1320,3	120,2	63,4	2,7
Разом	1626,9	1862,8	2405,7	3049,0	2936,2	1309,3	80,5	-112,8	-3,7

Джерело: складено авторами на основі [3]

потенціал деяких впливових арабських країн щодо просування та консолідації на інших ринках, а також перспективні форми просування найбільш традиційних українських товарів на ринки країн Близького Сходу.

До пріоритетів формування ефективної зовнішньоекономічної стратегії вітчизняних компаній на ринки зазначеної групи країн можна віднести досягнення високої синергії між бізнесами, впровадження інформаційних технологій,

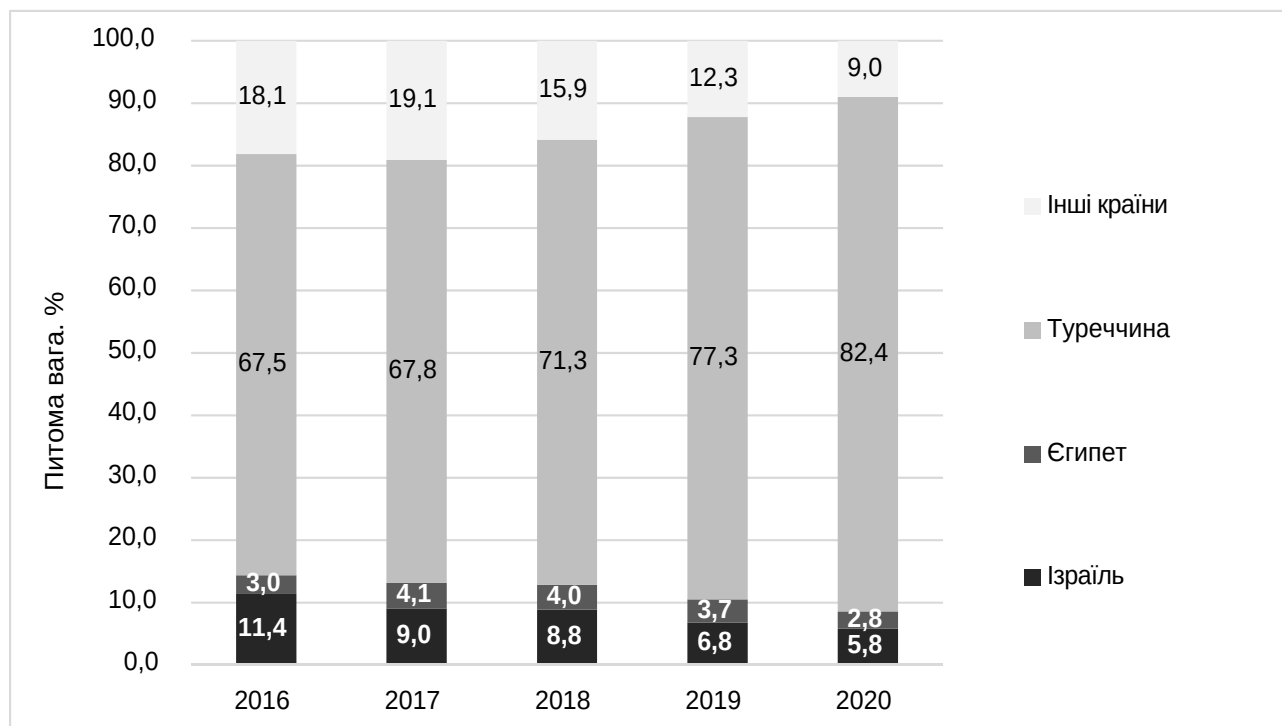

Рис. 6. Структура імпорту України з країн Близького Сходу, 2016-2020 рр., %

Джерело: складено авторами на основі [3]

оновлення або будівництво виробничих процесів для відповідності продукції вимогам якості, формування позитивної репутації, диференціація постачальників / покупців, розвиток власного бренду та диференціація товарних груп для збільшення групи споживачів.

Висновки. Отже, особливо значну роль в поселення міжнародної торговельно-економічної співпраці України відіграє її вихід на ринки країн Близького Сходу. За результатами проведеного дослідження можемо стверджувати про посилення зовнішньоторговельної взаємодії

вітчизняної економіки з економіками наведеної групи країн. Україна має потужний експортний потенціал. Однак, внаслідок ряду економічних криз здатність економіки створювати конкурентоздатні товари з високою доданою вартістю поступово знижувалася. На основі вивчення економічного взаємодії України та країн Близького Сходу можна зробити висновок, що на сучасному етапі формування зовнішньоторговельних взаємодій слід акцентувати увагу на обґрунтуванні програми довгострокового економічного та науково-технічного співробітництва.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Близький Схід і Північна Африка як сфера інтересів України : аналіт. доп. / за ред. О.В. Литвиненка. Київ : НІСД, 2020. 85 с.
2. Богородицька Г.Є., Гриценко А.В., Войтов С.Г. Зовнішньоекономічні відносини України та країн Близького Сходу. *Економічний простір*. 2020. № 156. С. 26–31.
3. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 14.09.2021)
4. Мазаракі А.А., Мельник Т.М., Юхименко В.В. та ін. *Стратегія посткризового розвитку зовнішньоекономічного сектору України* : монографія / за заг. ред. А.А. Мазаракі. Київ : Київ. нац. торг-екоп. ун-т, 2014. 652 с.
5. Небаба Н.О., Колпіна А.Г. Особливості лібералізації торгово-економічного співробітництва між Україною та країнами Близького Сходу. *Економіка та держава*. 2020. № 4. С. 210–214.
6. Омран Х. Перспективи розвитку зовнішньоторговельних відносин між Україною і країнам Близького Сходу і Африки. *Економічний простір*. 2019. № 151. С. 77–90.
7. Основні орієнтири експортної стратегії України. Державна установа «Офіс з просування експорту України». URL: <https://epo.org.ua/about>. (дата звернення: 20.09.2021)
8. Тараріко Ю., Лукашук В. Перспективи інвестування аграрного виробництва України нафтовидобувними країнами Близького Сходу. *Вісник аграрної науки*. 2021. № 99 (6). С. 57–65.
9. Фердман Г. Україна – зручний транспортний хаб для міжнародного транзиту: державно-управлінський аспект. *Збірник наукових праць ЛОГОС*. 2021. DOI: <https://doi.org/10.36074/logos-29.10.2021.v1.15>.

10. Abdouli M., Hammami S. Economic growth, environment, fdi inflows, and financial development in Middle East countries: Fresh evidence from simultaneous equation models. *Journal of the Knowledge Economy*, 2020. 11 (2), 479–511.
11. Glasser B.L. Economic development and political reform: The impact of external capital on the Middle East. Edward Elgar Publishing. 2001. 147 p.
12. Mazaraki A., Melnichenko S., Duginets G. Ukrainian economy growth imperatives. Prague : Coretex CZ SE. 2018. 365 p.
13. Metcalfe B., Mimoun F. (Eds.). Leadership development in the Middle East. Edward Elgar Publishing. 2011. 411 p.
14. Milton-Edwards, B. Contemporary politics in the Middle East. 4th Edition John Wiley & Sons. 2018. 388 p.
15. Muhammad B. Energy consumption, CO2 emissions and economic growth in developed, emerging and Middle East and North Africa countries. *Energy*. 2019. № 179. P. 232–245.

REFERENCES:

1. Blyz'kyy Skhid i Pivnichna Afryka yak sfera interesiv Ukrayiny [The Middle East and North Africa as a sphere of interests of Ukraine]: an analyst. ext. / for ed. O.V Litvinenko. Kyiv: NISS, 2020. 85 p.
2. Bogoroditskaya G.E., Gritsenko A.V., Voitov S.G. (2020) Zovnishn'oeconomichni vidnosyny Ukrayiny ta krayin Blyz'koho Skhodu [Foreign economic relations of Ukraine and the Middle East]. *Economic space*, 156, 26–31.
3. State Statistics Service of Ukraine. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (access date: 14.09.2021).
4. Mazaraki A.A., Melnik T.M., Yukhimenko V.V. etc. (2014) Stratehiya postkryzovoho rozvytku zovnishn'oeconomichnoho sektoru Ukrayiny [Strategy of post-crisis development of the foreign economic sector of Ukraine]: monograph / for general. ed. A. A. Cheerleaders. Kyiv: Kyiv. nat. bargaining economy University, 652 p.
5. Nebaba N.O., Kolpina A.G. (2020) Osoblyvosti liberalizatsiyi torhovo-ekonomichnoho spivrobitnytstva mizh Ukrainoyu ta krayinamy Blyz'koho Skhodu [Features of liberalization of trade and economic cooperation between Ukraine and the Middle East]. *Economy and state*, 4, 210–214.
6. Omran H. (2019) Perspektyvy rozvytku zovnishn'o-torhovel'nykh vidnosyn mizh Ukrainoyu i krayinam Blyz'koho Skhodu i Afryky [Prospects for the development of foreign trade relations between Ukraine and the Middle East and Africa]. *Economic space*, 151, 77–90.
7. The main guidelines of Ukraine's export strategy. State Institution "Export Promotion Office of Ukraine". URL: <https://epo.org.ua/about> (access date: 20.09.2021).
8. Tarariko Y., Lukashuk V. (2021) Perspektyvy investuvannya ahrarnoho vyrobnytstva Ukrayiny naftovydobuvnymy krayinamy Blyz'koho Skhodu [Prospects for investing in agricultural production of Ukraine by oil-producing countries in the Middle East]. *Bulletin of Agricultural Science*, 99 (6), 57–65.
9. Ferdman G. (2021) Ukrayina – zруchnyy transportnyy khab dlya mizhnarodnoho tranzytu: derzhavno-upravlins'kyy aspekt [Ukraine – a convenient transport hub for international transit: public administration]. *Collection of scientific works ЛОГΣ*. DOI: <https://doi.org/10.36074/logos-29.10.2021.v1.15>.
10. Abdouli, M., Hammami, S. (2020). Economic growth, environment, fdi inflows, and financial development in Middle East countries: Fresh evidence from simultaneous equation models. *Journal of the Knowledge Economy*, 11 (2), 479–511.
11. Glasser, B. L. (2001). *Economic development and political reform: The impact of external capital on the Middle East*. Edward Elgar Publishing. 147 p.
12. Mazaraki, A., Melnichenko, S., Duginets, G. (2018). *Ukrainian economy growth imperatives*. Prague: Coretex CZ SE. 365 p.
13. Metcalfe, B., Mimouni, F. (Eds.). (2011). *Leadership development in the Middle East*. Edward Elgar Publishing.
14. Milton-Edwards, B. (2018). *Contemporary politics in the Middle East*. 4th Edition John Wiley & Sons. 388 p.
15. Muhammad, B. (2019). Energy consumption, CO2 emissions and economic growth in developed, emerging and Middle East and North Africa countries. *Energy*, 179, 232–245.